

Literárne pojmy

Pojem	Vysvetlenie pojmu		Príklad
Lyrika	- literárny druh; - vyjadruje myšlienky, pocity, nálady; - nemá postavy, dej;		
	❖ ľúbostná	spôsob, akým autor stvára svoje subjektívne pocity, pričom si vyberá ako hlavnú tému lásku v jej rôznych podobách;	<i>Veľpieseň, Červené jablčko, Marína...</i>
	❖ prírodná	zahŕňa básne, ktoré z tematického hľadiska vznikli pod silným vplyvom pôsobenia prírody;	<i>napr. časť tvorby M.Haľamovej, P.O.Hviezdoslava..</i>
	❖ osobná	patria sem diela, v ktorých básnici vyslovili pocity, nálady a myšlienky vyvolané ich subjektívnymi potrebami.	
	❖ reflexívna	obsahuje úvahy autora nad tým, čo sa ho bezprostredne dotýka, čo ho trápi;	<i>predstavitelia a tvorba</i>
	❖ spoločenská	autor uvažuje nad udalosťami v spoločnosti, nad jej problémami;	<i>predstaviteľov štúrovskej generácie;</i>
Poézia	literárna forma umeleckého slovesného prejavu písaná veršom, resp. viazanou, veršovanou rečou. Základnou jednotkou je verš. Ide hlavne o usporiadanie textu v jeho tvarovej podobe, vzťahuje sa na formu, nie na obsah.		
Verš	jeden riadok básne, základná rytmická jednotka;		
	❖ voľný verš	opak viazaného verša, nemá pravidelný rým a rytmus, má rôznu dĺžku a umiestnenie v básni.	
	❖ viazaný verš	opak voľného verša;	
	❖ slabičný verš	verš sa zhoduje s vetou (alebo s časťou);	
	❖ veršový presah	- nezhoda medzi rytmickým a vetným členením; - to znamená, že myšlienka zasahuje do ďalšieho verša;	
Sylabický veršový systém	je založený na rovnakom počte slabík vo verši. Využíva hlavne združený rým, verš je zhodný s vetou – myšlienkou. Ide o rytmicko-syntaktický paralelizmus.		
Strofa	skupina veršov;		
Básnik	človek píšuci básne;		
Textár	autor textov;		
Pieseň	báseň určená na spievanie, spája v sebe poéziu s hudbou, je základným útvarom ľudovej poézie.		
Ľudová pieseň	vznikla ústnym podávaním z generácie na generáciu. Nešírila sa zapisovaním, ale tradovaním. Jej autor je neznámy, je kolektívnym výtvorom.		
	❖ ľúbostné	hovorí o láske v jej rôznych podobách – o láske zakázanej, neúprimnej, neopätovanej, úprimnej...	<i>Povej vetrík, povej Červené jablčko</i>
	❖ regrútske	sú to piesne chlapcov odvedených na vojnu, pričom často išlo o násilné odvádzanie do vojenskej služby;	<i>Neverboval som sa</i>
	❖ vojenské	zobrazujú vojenský život v kasárni, prípravu vojakov na boj, samotný boj či návrat domov;	<i>Čie sú to, kone, koničky, kone</i>

	❖ uspávanky	spievali ich mamy nad kolískou svojho dieťaťa, vyjadrili tak svoj materinský cit, ale aj urýchlili zaspávanie dieťaťa;	<i>Búvajže mi, búvaj</i>	
	❖ zbojnícke	hovorí o živote zbojníkov;	<i>Ej, musel to byť chlap</i>	
	❖ žartovné	obsahujú zmysel pre humor, vtip;	<i>Macejko</i>	
	❖ pracovné	patria k najstarším prejavom ľudovej slovesnosti, vznikli pri práci;		
		➤ banícke	vznikli pri práci v bani. Pomáhali ľuďom vkladať do práce zvýšenú silu.	<i>Stávaj, Hanzo, hore</i>
		➤ trávnice	vznikli pri hrabaní sena, na poliach;	<i>Ej, slniečko, horúce Bola som na tráve</i>
	➤ pastierske a valašské		<i>Po valasky od zeme</i>	
❖ obradové	viažu sa k rozličným sviatkom, mnohé piesne sa spájali s prírodnými zákonitosťami, napr. s príchodom jari, iné zasa s dôležitými udalosťami v živote človeka;	<i>Fašiangy, Turíce Moréna, Moréna</i>		
	➤ koledy	patria k obradovým piesňam, vznikli ešte v predkresťanskom období, prebralo a obľúbilo si ich aj kresťanstvo a stali pevnou súčasťou Vianoc či víťania Nového roka. Koledy sa viažu s narodením Krista.	<i>Búvaj, dieťa krásne</i>	
Zberatelia ľudových piesní	❖ Ján Kollár, Mikuláš Schneider Trnavský, Karol Plicka			
Poloľudová pieseň	pieseň, ktorá nevznikla v ľudovom prostredí, ale bola pre ľudové prostredie vytvorená, boli mu adresované. Autori síce nie sú známi, ale mnohé piesne poznáme, lebo boli zapísané v kódexoch (v zbierkach) alebo kancionáloch (spevníkoch).		<i>Sivé oči, sivé, jako tá mrákava</i>	
Populárna pieseň	pieseň oslovujúca široké vrstvy ľudí;		<i>Pokoj v duši, Horehronie</i>	
	❖ detská populárna pieseň	je určená deťom, vyniká hravosťou, veselosťou. Obsahuje poučenie.	<i>Prečo krava nenosí kravatu</i>	
Evergreen	populárna pieseň, ktorá osloví poslucháčov viacerých generácií;		<i>V dolinách (K.Duchoň – Desmod)</i>	
Zľudovená pieseň	pieseň, ktorá bola vytvorená hudobným skladateľom, avšak obsahom i melódiou bola natoľko blízka ľudovej piesni, že si ju ľud s obľubou spieval;		<i>Keby som bol vtáčkom, Keď mi srdce horí</i>	
Báseň	je usporiadaná do veršov, nemá dej, je vyjadrením citov a myšlienok autora. Dôležitú úlohu má rytmus a rým.			
	❖ lyrická báseň	báseň obsahujúca prvky prozaického rozprávania – jednoduchý dej i postavy.	<i>Marína, Dcéрке, Oči</i>	
	❖ epická báseň	báseň, v ktorej sa prelínajú prvky lyriky a epiky.	<i>Branko, Rastilav</i>	
	❖ lyricko-epická báseň	báseň, v ktorej je dej tlmený, autor v nej vyjadruje svoje pocity, myšlienky, nálady. V lyrických básňach sa autor stotožňuje s hrdinom.	<i>Detvan, Mor ho</i>	

	❖ príležitostná báseň ➦ je reakciou na výnimočnú časovú udalosť;	
Epigram	➦ lyrický žáner, ktorý stručne a duchapľne vystihuje nejakú životnú pravdu, ide o satirickú báseň s prekvapujúcou pointou; ➦ prvá časť nastoľuje problém či myšlienku, druhá časť ho prekvapivým spôsobom rieši; ➦ v minulosti (v antike) bol epigram nápisom na chráme, na obetnom dare, pričom jeho zámerom bolo pripomínať staviteľa chrámu, darcu alebo vysvetľovať význam príslušného predmetu;	<i>Autori: Jonáš Záborský, Janko Jesenský, Martin Rázus</i>
Epitaf	➦ pochádza z gréckeho slova epitafion, čo znamená nápis na hrobe, na náhrobnom kameni; ➦ ide o lyrický žáner, ktorý vznikol z epigramu; ➦ vyjadruje autorov vzťah k životu; ➦ býva vo forme kratšej básne alebo úryvku z dlhšej básne; ➦ vystihuje pochovaného, hovorí aj o jeho vlastnostiach.	<i>Tu leží ten, ktorého meno je napísané na vode. John Keats</i>
Vonkajšia kompozícia básne	nadpis, strofy, verše;	
Modlitba	➦ krátka náboženská skladba, ktorá sa obsahom obracia k Bohu alebo svätým s prosbou o splnenie nejakej žiadosti;	<i>Otče náš, Verím v Boha, Anjel Boží</i>
	❖ súkromná alebo spoločná;	
	❖ ustálená alebo strelná;	
	❖ modlitba v duchu alebo hlasitá;	
	❖ podľa obsahu – chvála, poďakovanie, prosba, nárek...;	
Nonsens	➦ nezmysel. Vznikol v anglickej poézii (známym predstaviteľom je L. Carroll – Alenka v ríši divov). Využíva absurdnosť, slovné hračky. Vychádza z ľudovej slovesnosti. ➦ autori v slovenskej literatúre - Miroslav Válek, Ľubomír Feldek, Daniel Hevier, Tomáš Janovic;	
Óda	➦ oslavná báseň; ➦ vyniká nadnesenosťou a pátosom, oslavným spôsobom sa vyjadruje o nejakej téme (radosť, mladosť, sloboda, príroda, národ alebo nejaká významná osoba). Patrí do reflexívnej alebo úvahovej lyriky. ➦ v slovenskej literatúre vynikal v období klasicizmu; ➦ autori – A.Mickiewicz, F.Schiller, J.Hollý;	<i>Óda na radosť, K mladosti, Na umku..</i>
	➦ opakom je elégia – žalospev.	
Hymna	➦ vyjadruje sa k určitej spoločenskej udalosti, má charakter oslavy, vyjadruje vznešené myšlienky;	<i>Nad Tatrou sa blýska</i>
Sonet	➦ lyrická forma; ➦ sonetto = jemný zvuk; ➦ pozostáva zo 14-tich veršoch, rozdelených do dvoch trojverší a dvoch štvorverší. V úvode je sa nachádza nastolenie problému, nasleduje negácia tohto problému a v závere je riešenie, pointa či zhrnutie. ➦ schéma sonetu teda je 3 3 4 4; ➦ sonet Hviezdoslava je rozdelený 6 4 4, sonet Shakespeara 12 2; ➦ sonet zaviedol F.Petrarca (Sonety pre Lauru);	<i>Sonety, Krvavé sonety..</i>

Spoločné znaky			
Rytmus	 striedanie prízvučných a neprízvučných slabík v básni;		
Rým	 zvuková zhoda slabík na konci veršov;		
	❖ združený	aabb	za hrívu žiarivú na koňa zazvonía
	❖ striedavý	abab	za hrívu na koňa žiarivú zazvonía
	❖ obkročný	abba	za hrívu na koňa zazvonía žiarivú
	❖ prerývaný	abca	za hrívu na koňa na hladíne žiarivú
Lyrický hrdina	 autor stotožňujúci sa s hlavným hrdinom;		
Kolektívny hrdina	 kolektív ako hlavný hrdina, nie jednotlivec;		Slovania, resp.Rimania v básni Mor ho
Refrén	 opakovaná časť báseň, resp.piesne;		R: A od Prešova, a od Prešova..
Motív	 najmenšia stavebná a významová zložka literárneho diela. Môžu sa opakovať, dostávať do protikladov či stupňovať. Opakovanie motívov s istými obmenami nazývame variácie .		
Idea	 posolstvo, zámer, odkaz autora, čo chcel v texte vyjadriť;		Idea a téma
Téma	 to, o čom je text;		vytvárajú obsah literárneho diela.
Trópy	 umelecké jazykové prostriedky, ktoré sú nositeľmi estetickej textu v téme i v jazyku; nepriamo označujú predmety alebo javy a na základe podobnosti prenášajú pomenovanie z jedného javu na druhý;		
	❖ alegória	 utajený zmysel;	napr. v bájke zvieratá predstavujú ľudí;
	❖ básnická otázka	 otázka autora, ktorá si nevyžaduje odpoveď alebo si na ňu autor odpovedá sám;	Byť či nebyť?
	❖ epiteton	 básnický prívlastok s citovým zafarbením;	šľachetné srdce
	❖ eufemizmus	 zjemňujúci výraz;	navždy odišiel
	❖ metafora	 nepriame, obrazné pomenovanie, ktoré je založené na vonkajšej podobnosti;	prešiel bránami jej srdca
	❖ metonymia	 nepriame, obrazné pomenovanie, ktoré je založené na vnútornej súvislosti;	idem na Shakespeara
	❖ prirovnanie	 porovnáva dve veci pomocou spoločnej vlastnosti, čím vyzdvihuje porovnávanú vlastnosť; obsahuje to, čo porovnávame, to, k čomu prirovnávame a spojky – ako, jak, sťa, ani;	sladký ako med

	❖ personifikácia	✚ nepriame obrazné pomenovanie založené na prenášaní ľudských vlastností na neživé predmety;	<i>vietor zahvízdal</i>
	❖ symbol	✚ zaužívané pomenovanie;	<i>Tatra - Slovensko</i>
Figúry	✚ umelecké jazykové prostriedky, ktoré majú ozdobnú funkciu, plnia estetickú funkciu v básnickom, ale aj v prozaickom texte;		
	❖ anafora	✚ opakovanie tých istých slov na začiatku po sebe idúcich veršov;	<i>Jedno, či náhliš sa jedno, či ležíš chorý...</i>
	❖ aliterácia	✚ opakovanie rovnakých alebo zvukovo podobných slov;	<i>duní Dunaj, a luna za lunou</i>
	❖ epizeuxa	✚ opakovanie tých istých slov vo verši za sebou;	<i>áno, áno..</i>
	❖ epifora	✚ opakovanie tých istých slov na konci po sebe idúcich veršov;	<i>na každom je <u>krv prischnutá</u> srdca môjho <u>krv prischnutá</u></i>
	❖ epanastrofa	✚ opakovanie toho istého slova na konci verša a na začiatku nasledujúceho verša;	<i>Každý deň stretnúť človeka, človeka stretnúť...</i>
	❖ zdrobneniny	✚ vyjadrujú nežný cit, kladný citový vzťah, zjemňujú význam slov;	<i>chvíľočka, braček</i>
	❖ pejoratíva	✚ zhoršujúce slovo;	<i>galgan, zdrhni sa</i>